

ВСТУП

Національний центр культури на своєму Інтернет-сайті (www.nck.pl/badania) опублікував звіт «Українці про історію, культуру та польсько-українські відносини», підготовлений Томашом Стрієком, Йоанною Конєчною-Саламатін і Камілією Захарук. Звіт представляє результати дослідження Національного центру культури та Інституту політичних досліджень Польської Академії Наук.

Дослідження проводилося наприкінці 2016 року в Україні. Дослідження складалося з якісної та кількісної частини, дослідження за якими провадилося паралельно. Роботу на місцях здійснювала компанія «Рейтинг-Груп» з Києва.

В якісній частині дослідження було поставлено наступні запитання:

- Які переконання та оцінки виражають представники сучасної української гуманітарної та творчої інтелігенції відносно впливу Польщі та поляків на історію України, культурної спадщини на території України, що залишилася з періоду, коли обидві країни - частково або повністю - залишалися в складі однієї держави (XIV-XX в.), а також актуального стану збереження цієї спадщини?
- Як сучасна українська інтелігенція оцінює доступність польської культури в Україні, наскільки її представники знайомі з діяльністю окремих польських установ і програмами, що реалізуються в цій сфері?
- Як українська інтелігенція ставиться до сучасної польської та української історичної політики, яку здійснюють ці дві країни відносно одне одного?

З огляду на комплексний характер запитань дослідження, а також на встановлене право, згідно з яким одна співбесіда не повинна була тривати більше двох годин, дослідницька група прийняла рішення проводити по **дві групові співбесіди різних типів («Історія», а також «Культура та політика пам'яті»)** у кожному з чотирьох регіонів України (загалом було проведено вісім співбесід). У кожній з них брали участь від дев'яти до одинадцяти осіб.

У кількісній частині опитування проводилося на вибірці кількістю 4000 осіб, яка була дібрана таким чином, щоб бути репрезентативною як для чотирьох українських регіонів – західного, центрального, південного і східного, так і для всієї країни. Така вибірка дозволила зробити висновки щодо процентного розподілу досліджуваних перемінних на рівні кожного з чотирьох регіонів України, з точністю не меншою ніж $\pm 3\%$.

Основні питання дослідження, відповіді на які мала дати опитувальна частина, стосувалися наступного:

- Що означає бути українцем, і чи в цьому уявленні (визначенні) присутнє віднесення до минулого?
- Які символи минулого важливі для українців сьогодні?
- Яким є ставлення українців до вибраних подій минулого? Якою мірою вони приймають участь у підтримуванні пам'яті про ці події?
- Що українці знають про спільне минуле Польщі та України, та як вони до нього ставляться?
- Яким чином серед опитаних українців формується думка про поточні події?
- Що саме та якою мірою впливає на сприйняття подій минулого?

Повний звіт, доступний польською мовою, представляє результати обох частин дослідження, починаючи від результатів опитування.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

ВИСНОВКИ З КІЛЬКІСНОЇ ЧАСТИНИ

- ❖ Жителі України самі себе найчастіше ідентифікують через громадянство цієї держави - таку ідентифікацію вказали 42% опитаних. Етнічна ідентифікація (українець, росіянин тощо) відрізняється відносно високою популярністю тільки на заході країни, де вона є незначно менш популярною, ніж ідентифікація через громадянство.
- ❖ Історія України вважається дуже важливою або важливою у відповідях 83% жителів України; 82% вважають такою історію свого регіону (під регіоном тут найчастіше розуміється область, або дещо більша територія, яка охоплює історичний край - наприклад, Галичину або Поділля). Відсоток тих, хто вважає дуже важливою або важливою історію СРСР, складає тільки 51%.
- ❖ Участь жителів України в діяльності, скерованій на підтримання пам'яті (участь у святкуванні річниць, відвідини місць пам'яті) є скоріше низькою, що не відповідає високому відсотку осіб, які заявили, що історія для них є дуже важливою або важливою.
- ❖ Серед джерел історичних знань для всього населення перше місце зайняли розмови з родиною та близькими (40%), а потім - школа (38%), книги (36%), фільми (29%), українські телевізійні канали (25%) та Інтернет (24%).

- ❖ Найбільш популярними історичними фільмами, які переглянула приблизно половина респондентів, є фільми, що стосуються долі жителів України під час Другої Світової війни: українців («Залізна сотня», 2004 – переглянуло 55%, і «Білий птах з чорною ознакою», 1970 – переглянуло 49%), а також кримських татар («Хайтарма», 2013 – переглянуло 48%).
- ❖ Найвищі оцінки з рейтингу 22 особистостей з історії України отримали (позитивні оцінки): Тарам Шевченко (92%), Богдан Хмельницький (84%), князь Ярослав Мудрий (83%), князь Володимир Великий (82%), Михайло Грушевський (75%) і В'ячеслав Чорновіл (65%). У свою чергу, найнижчі оцінки отримали (негативні оцінки): Йосип Сталін (78%), Володимир Ленін (59%), Михайло Горбачов (53%), Катерина II (51%), Микита Хрущов (43%) і Степан Бандера (40%). Одночасно, Бандера отримав 36% позитивних оцінок, 19% нейтральних, а 4% респондентів його не знали.
- ❖ 52% жителів України вважають, що повстання Хмельницького в 1648 р. було «боротьбою за незалежність України».
- ❖ 63% жителів України відносно Голодомору обрали відповідь: «геноцид, вчинений владою СРСР проти українського народу».
- ❖ Відсоток осіб, які серед дев'яти характеристик діяльності ОУН обрали тільки позитивні (можна було вибрати до трьох), склав 48%, тільки негативні – 22%, як позитивні, так і негативні – 5%.
- ❖ Відсоток осіб, які серед одинадцяти характеристик діяльності УПА обрали тільки позитивні (можна було вибрати до трьох), склав 51%, тільки негативні – 6%, як позитивні, так і негативні – 11%.
- ❖ Кожен третій мешканець України (34%) вважає, що розпад СРСР приніс Україні більше втрат, ніж користі, протилежної думки дотримуються 29%.
- ❖ Найважливішим святом серед восьми державних свят і пам'ятних дат 39% вважають День перемоги (9 травня), а 30% День незалежності України (24 серпня).
- ❖ Декомунізацію, яка зараз проходить в Україні, непотрібною вважають 58% жителів (33% категорично, 25% скоріше), потрібною 34% (12% категорично, 22% скоріше), а 9% не мали власної думки з цього питання.
- ❖ Серед десяти держав, щодо яких респондентів питалися, чи історія є важливою у відносинах з ними, Польща зайняла друге місце (23% дуже важливою, 44% важливою), за Росією (33% дуже важливою, 37% важливою).

ВИСНОВКИ З ЯКІСНОЇ ЧАСТИНИ

- ❖ Загалом, сприйняття ролі Польщі та Поляків в історії України представниками сучасної української інтелігенції є неоднозначним. З одного боку, вони підкреслюють цивілізаційний вплив, який полягає **на передачі візців Західної Європи через Польщу в Україну** в добу пізнього середньовіччя та в новітній історії, з іншого – **відзначають обмеження та складнощі в процесі емансипації українського народу та його шляху до утворення власної держави** в XIX і XX ст., з приводу політичного панування та культурної й соціальної домінації поляків у період до 1939 р.
- ❖ **Міжрегіональні різниці**, які відзначаються у звіті, **не дають підстав стверджувати, що** за своєю колективною пам'яттю та ідентичністю **існують або дві (по обидві сторони Дніпра), або чотири (захід, центр, схід і південь) України**. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що загальна картина є значно більш різноманітною. Це стосується також ставлення українських респондентів до спадщини, що має польські аспекти в Україні. Відносно зв'язку між переконаннями учасників опитування та їхнім місцем проживання було відмічено тільки одну закономірність: критичних оцінок ролі Польщі та поляків в історії України було найбільше в західному регіоні, а їхня кількість та однозначність зменшувалися мірою віддалення від польсько-українського кордону в східному та південному напрямку.
- ❖ Протягом останніх років відбулася **консолідація українського суспільства в умовах війни, що йде на сході**. В опитуваннях це знайшло свій вираз у твердженні про те, що **відсутність визначених цілей та рішучого здійснення політики пам'яті**, або взагалі відсутність контролю цієї сфери відповідальності держави в Україні, взагалі **призвели до втрати Україною Криму та Донбасу**. Суттєво слабкіше та рідше в опитуваннях (особливо в Києві) звучали голоси на користь однозначного відокремлення державної політики від історії в Україні.
- ❖ **Найважливішими подіями в історії українсько-польських відносин в колективній свідомості українців** виявилися: 1. конфлікт козацтва з Першою Річчю Посполитою, 2. боротьба та спроби співпраці в період 1918-1921 років, 3. трагедія на Волині та у Східній Галичині в період 1943-1944 років, а також акція «Вісла» в 1947 році, 4. репресії, які досвідчили обидва народи від СРСР та Третього Рейху, а також боротьба проти цих окупантів, 5. допомога Польщі Україні в період після 1991 р. Ці події загалом **мають потенціал, здатний більш-менш у рівному ступені об'єднувати або розділяти**. На думку авторів звіту, в Польщі на даний момент **спостерігається політично-медійна тенденція концентруватися у відносинах з Україною щодо минулого, передусім, на волинському питанні, яке викликає найбільші розділи, що в значній мірі провадить до протилежних наслідків, ніж планувалося**. Адже українська інтелігенція, яка дуже критично висловлюється про політику пам'яті своєї власної держави взагалі, одночасно **бачить політику пам'яті Польщі відносно Волині однобокою, і такою, що уникає визнання польських провин періоду до 1939 р., та не шанує гідності адресата**.

- ❖ **Як представники української інтелігенції, так і більшість громадської думки України не мають чіткого образу відповідальності сторін, які брали участь у конфлікті на Волині в 1943-1944 роках, зокрема і самої УПА.** Сформульовану Сеймом і Сенатом Республіки Польща в липні 2016 р. однозначну кваліфікацію дій УПА проти «громадян Другої Речі Посполитої» як геноциду учасники опитування сприймали як нав'язану. Здається, що навіть якби така кваліфікація була офіційно визнана президентом, урядом чи парламентом України (а така ймовірність є низькою), це за існуючих обставин отримало б обмежене сприйняття в колах гуманітарної інтелігенції. Такий стан був би пов'язаний з відчуттям того, що влада просто піддалася можливому зовнішньому тиску, і був би наслідком низької довіри громадської думки в Україні до людей, які здійснюють державні функції.
- ❖ Враховуючи те, що українські респонденти оцінюють добу **середньовіччя** (до середини XIV ст.) як таку, під час якої українсько-польські відносини мали рівноцінний характер, а **XIX ст.** як добу, що відзначалася, скоріше, співпрацею та обміном, ніж конфліктами, і **період від 1991 р.** як період, протягом якого значення польського впливу було майже виключно позитивним, польській стороні в її відношеннях з українською стороною було б доцільніше звернути на ці періоди більше уваги. Саме факти, історичні постаті та явища переважно цих періодів, а також обставини **співпраці між Польщею та Українською Народною Республікою та її рухом за незалежність у період 1919-1939 років, несуть у собі позитивний потенціал для розвитку сучасних відносин.**
- ❖ У період Революції гідності в Україні помітно зріс рівень організації третього сектора. На думку респондентів, **серед змін, які протягом останнього часу відбулися в українському суспільстві, однією з найважливіших є зміна, пов'язана зі зростанням громадської активності.** На даний момент у реалізації пов'язаних з Польщею проектів найбільш інтенсивну участь беруть не особи, які займаються історією професійно, а організатори гуманітарної допомоги (зокрема, у прифронтовій зоні), прибічники глибоких державних реформ та учасники обміну в різних сферах контактів між людьми (переважно у сфері культури, останнім часом також у сфері праці з молоддю).

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВІДОМОСТІ

КІЛЬКІСНА ЧАСТИНА

Опитування проводилося на всій території України, за винятком окупованих територій Криму та Донбасу, в період від 23.11.2016 до 06.12.2016, методом безпосереднього опитування в домах респондентів (з використанням анкети на папері - PAPI). Кількість складала 4000 осіб і включала мешканців України віком більше 18 років.

У кожному з чотирьох регіонів (східному, західному, центральному та південному) опитування проводилося серед 1000 респондентів. Додатково, адміністративні території в рамках даного регіону мали пропорційну репрезентативну вибірку, що відповідала значенню кожної окремої території в даному регіоні. Вибірка є репрезентативною за статтю, віком, регіоном і розміром населеного пункту. Використовувався випадковий багатоступеневий відбір вибірки, при застосуванні методу випадкової стежки (*random route*) і критерію вибору респондента як особи, яка нещодавно мала день народження (*next birthday selection*).

Response rate, тобто рівень реалізації вибірки, склав 65,2%. У частині опитувань на місцях було проведено перевірку осіб, що здійснювали опитування (перевірено 10% проведених опитувань), під час якої суттєвих відхилень виявлено не було.

ЯКІСНА ЧАСТИНА

Для участі в групових опитуваннях було запрошено представників середовищ, що впливають на формування громадської думки. Фокус-групи було проведено в наступних містах: Київ, Івано-Франківськ, Харків, Одеса.

У дискусіях відносно польсько-українських відносин брали участь викладачі історії та інших гуманітарних предметів (переважно початкових і середніх шкіл), журналісти, які займаються історією, колективною пам'яттю, редактори та користувачі Інтернет-сайтів, присвячених минулому, куратори та реставратори історичних пам'яток.

До дискусії про польську культуру та політику пам'яті Польщі та України були запрошені журналісти, які займаються культурою, історією, колективною пам'яттю та/або відносинами між державами Центральної та Східної Європи, критики культури, представники органів місцевого самоврядування, активісти громадських організацій, представники локальних громадських об'єднань, а також працівники будинків культури.

Протягом групового опитування, що стосувалося оцінки історії польсько-українських відносин та спадщини, що має польські аспекти в Україні, для більш плідної дискусії респондентам демонструвалися фотографічні зображення історичних об'єктів. Було обрано об'єкти, пов'язані з політичними та військовими подіями часів Польського Королівства/Речі Посполитої до 1795 р. (легендарними або реальними), а також часів Другої Речі Посполитої та Другої Світової війни, храмами Римсько-католицької церкви, будівлями великих шляхетських родів (XVI-XVIII ст.), а також визначними будівлями, збудованими за ініціативи польських меценатів або міської влади, та/або спроектованими польськими архітекторами (XIX-XX ст.). Важливим критерієм вибору було асоціювання об'єктів з Польщею та поляками в Україні польською громадськістю.